

PROLETÁRSORS

ADATOK A VIDÉKI MUNKÁSSÁG ELETÉHEZ
(ÖSSZEHASONLÍTÓ SZOCIOGRÁFIAI TANULMÁNY)
Írta: TURNOWSKY SÁNDOR

(Megjelent a KORUNK 1929. évi IV évfolyamának 2., 3 és 4 számában)

Nyomatott a „Deutscher Bote“ könyvnyomdában Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop 10. Tel. 187.

I.

A mai embert talán az jellemzi legjobban, hogy igen sok mindent tud, ami felesleges és sok mindent nem tud, ami szükséges. Az újság és a rádió útján ma már fantasztikus gyorsasággal értesülünk a világ összes eseményeiről. Aki naponta hallgatja a rádiót, nagyon jól tudja, hogy Moszkvában mit énekelnek s milyen ütemre táncolnak Amerikában, de ugyanez a rádióamatőr nem tudja, mert nem is érdekli, hogy a tőle néhány lépésnyire fekvő munkásnegyed lakói mit esznek s miből élnek munkanélküliség idején. Az átlag újságolvasó esetleg tudomást szerez arról, hogy mint vélekedik Lloyd George a háborúról, de nem tudja, hogy miként vélekedik harmadik szomszédja a békéről. Ezért mondja Chesterton, hogy dőreség, ha valaki csak azért utazik, hogy kiszabaduljon megszokott környezetéből, mely neki unalmas s olyan vidéket keres, amely izgalmas. Aki szenzációkat keres — mondja Chesterton — leghelyesebben cselekszik, ha lekúszik a kéményen át valamelyik szomszédja házába s kihallgatja, hogy azok mit beszélnek.

Való igaz e szellemes paradoxonból annyi, hogy környezetünk szociális viszonyait nagyon kevésbé ismerik manapság az emberek. Tudományos expedíciókat szerveznek kietlen sarki tájak felkutatására, ele senkinek sem jut eszébe tudományos kirándulást rendezni a közeli falvakba, gyártelepekre s pontos adatokat gyűjteni arról, hogy mit esznek ott az emberek, hogyan laknak, mennyit dolgoznak, mennyit keresnek, hogyan szórakoznak, mit olvasnak, mi a világnézetük? Pedig az efajta kutatásnak is megvan már a jól kidolgozott módszertana, elméleti

tudománya s ez: a szociográfia. Steinmetz egy definíció Prokrustes ágyába szorítva így határozza meg a szociográfiát: „Egy nép vagy egy társadalmi osztály minden viszonyának és állapotának bizonyos időpontban minden lehetséges eszközzel való leírása.” Vagyis a szociográfiának ugyanazt a munkát kell elvégeznie a civilizált népek körében, amelyet az etnográfia az úgynevezett vadnépek körében végez. Az egész népelet leírására törekszik, annak minden irányzatával és erőivel, magaslataival és mélységeivel együtt.

A szociográfiának ugyanaz a jelentősége van a szociológiában, mint az anatómiának az orvostudományban. Volt idő, mikor az orvosnak tilos volds: a boncolás s az emberi test szerkezetének helyes ismerete nélkül próbálkoztak gyógyítani. Ennek az orvoslásnak azonban semmi köze sem volt az orvostudományhoz, — találmányra való kuruzslás volt az csupán. Épp ily tudománytalan ma az a szociológia és az a politika, mely nem alapszik a társadalmi test belsejének alapos ismeretén. A régi típusú szociológus a társadalom szíve után kutatott, — a mai szociológus a társadalom beleit vizsgálja s az a tudomány, melynek segítségével ezt megteheti: a szociográfia.

A háború előtti években Magyarországon a budapesti Társadalomtudományi Társaság és a Galilei Kör kezdtek intenzívebben foglalkozni szociográfiával. A Társadalomtudományi Társaságnak külön szociográfiai szakosztálya alakult, — a Galilei Kör pedig elkészítette a budapesti főiskolai hallgatók statisztikáját s pályadíjat tűzött ki szociográfiai tanulmányokra. Egy, a magyar falu társadalmi és gazdasági rajzára hirdetett pályázatot Bosnyák Béla nyerte el, kinek alapos tanulmánya (Oros község társadalmi és gazdasági rajza Budapest 1911) — amint bírálói megállapították, az első kísérlet a magyar falu élő valóságának megragadására.

Értékes munkát végzett Braun Róbert is, ki Lippon és Sansepolcro című monográfiájában egy olasz város társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetét hasonlíttja össze egy ugyanakkora

magyar kis város szociális helyzetével. (Braun R.: Lippa és Sansepolcro Huszadik Század. 1908). Ugyancsak Braun Róbert készítette 1909-ben az első szociográfiai felvételt Marosvásárhely ipari munkásságáról. Braun Róbert — amint maga írja — közel egy évig tartó fáradtságos munkával, házról-házra járva, gyűjtötte az adatokat. 260 családos munkást keresett fel személyesen s pontos felméréseket eszközölt azok lakásairól. Adatgyűjtésének eredményeit a Huszadik Században tette közzé. (Adatok a vidéki munkásság életéhez. H. Sz. 1909. jun. X. évf. 6 sz.)

Ennek a munkának alapul vétele mellett készült ez a tanulmány. Az újabb felvétel készítése temérdek nehézséggel járt. Az állambiztonsági hatóság a legnagyobb gyanakvással kísérté adatgyűjtésünket s mindenféle rejtett célzatot keresett ezen tisztára tudományos célt szolgáló felvétel mögött. Ilyen körülmények közt le kellett mondanunk arról, hogy Marosvásárhely összes szervezett munkásairól készítsünk felvételt s meg kellett elégednünk azzal, ha legalább annyi adatnak birtokába jutunk, mint húsz évvel ezelőtt Braun Róbert.

Nehéz kérdés volt annak eldöntése, hogy a munkásság mely részét tegyük vizsgálat tárgyává? Leghelyesebbnek véltük a selekciót: a véletlenre bízni s ezért úgy jártunk el, hogy a szervezett munkásság névsorából kiszedtük minden ötödik nevet s azokat részben személyesen kerestük fel, részben felkértük, hogy a 65 pontból álló kérdőívet maguk töltsék ki. Ilyen hiányos adatok alapján felvételünk természetesen nem tarthat teljességre igényt, de munkánk talán így sem volt felesleges és tanulság nélkül való.

Nemrég történt, hogy egy nagy német könyvkiadóvállalat könyvet akart íratni a romániai munkásság helyzetéről. Az a kiváló szociológus, ki erre megbízást kapott, kénytelen volt kijelenteni, hogy nem vállalkozhatik a könyv megírására, mert a szükséges adatok megszerzése a mai viszonyok között teljesen lehetetlen, se statisztika, se szociográfiai felvételek nem állnak rendelkezésére. Romániában tudomásunk szerint az ipari munkásságra vonatkozólag ez az első szociográfiai felvétel s talán

meg lesz az az eredménye, hogy indítékul szolgál hasonló felvételek készítésére.

II.

A közgazdasági irodalomban még ma is általánosan elfogadott meghatározás, hogy telivér proletároknak csak azok a munkások tekinthetők, akik oly kapitalisztikus vállalatokban dolgoznak, melyeknek üzeme 20 munkásnál többet foglalkoztat. Ámde a termelési technika mai fejlettsége mellett ez a definíció már elavultnak tekinthető. Az egyre tökéletesedő gépek az emberi munkaerőt a minimálisra redukálják s nem egy olyan üzem van, mely 20 évvel ezelőtt 30 munkást foglalkoztatott s ma, modernebb gépek s segítségével félannyi munkással is kitermeli ugyanazt, vagy jóval nagyobb produkciót. Ha tehát elfogadjuk a katedradudósok osztályozását, úgy az a munkás, aki 1908.-ban harmincadmagával dolgozott egy üzemben, telivérproletár volt, — ma pedig, ha ugyanabban az üzemben csak tizedmagával dolgozik, — bármennyit is produkál az üzem — már nem volna telivérproletárnak tekinthető.

Egészen bizonyos, hogy mikor Marx 1847-ben azt írta, hogy: „a proletármozgalom az óriási többség mozgalma az óriási többség érdekében, — nemcsak azokra a munkásokra gondolt, kik 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemekben dolgoznak, mert a munkásoknak ez a kategóriája még ma is csak kis hányadát képezi az összlakosságnak, — még a legfejlettebb ipari államokban is. Néhány évvel ezelőtt Schmoeller 3.5 millióra becsülte a németországi „telivér” proletárok számát, akik családtagjaikkal együtt is az egész lakosságnak csak mintegy 13%-át teszik.

Azokat a munkásokat, kik kisebb üzemekben dolgoznak Werner Sombart „félvér” proletároknak nevezi. Nos, ennek a megkülönböztetésnek sincs sok értelme, mert a munkás proletárjellegét nemcsak az üzem nagysága határozza meg. A katedradudósok ilyen és ezekhez hasonló osztályozásainál sokkal találóbb

Louis Blanc száz év előtti meghatározása, hogy proletárnak tekintendők mindazok a munkások: „qui ne possèdent pas de capital dépendent d'autrui complètement”. Helyesen értelmezve, „capital” alatt mindenfajta termelési eszköz értendő — „complètement” pedig a tőkétől való abszolút függést jelenti.

Ha mindenáron osztályozni akarjuk a proletariátust, a magunkévá tesszük Werner Sombart frazeológiáját, akkor félvér proletárként nem a kisüzemekben alkalmazottakat, hanem azokat a munkásokat tekinthetjük, kik csak rövidebb idő óta dolgoznak ipari üzemekben s még mindig kispolgári vagy paraszti miliőben élnek. Az ipari munkást ugyanis nem az üzem nagysága (s munkájának minősége sem feltétlenül) minősíti proletárrá, hanem sajátos lelkivilága, — a proletár-psyche.

Az igazi proletárt az jellemzi, hogy munkaadójához nem fűzi semmiféle érdekközösség vagy érzelmi kötelék, — hogy nincs állandó otthona, — hogy egész életmódjában uniformizálódott, — hogy „nincsenek sajátos erkölcei, nincs sajátos viselete, nincsenek hazai nótái, nincsenek hazai ételei, minden erkölce és szokása világszerte meglévő erkölcs és világszerte divó szokás, — minden tekintetében világpolgára a kapitalizmus új korszakának”. (Werner Sombart: Das Proletariat. Die Gesellschaft i. k. Frankfurt 1908).

Ilyen telivér proletárok természetesen leginkább nagyipari centrumokban találhatók, hol a munka teljesen elvesztette kvalitatív színezetét s a munkás, ki gyakran nem is látja munkája eredményét, csak részfunkcionárius lett a termelés folyamatában. Ilyen nagyipari üzemeknél a munka természete formálja át a munkás lelkivilágát, de itt is csak abban az esetben, ha ia: munkás már teljesen elszakadt régi környezetétől. Ha az ilyen gyári munkás megtartotta régi otthonát s csak bejár a gyárba egy közeli faluból, vagy a gyár épen szülőhelyén működik, hol azelőtt kispolgári miliőben élt, akkor új foglalkozása őrzi paraszti vagy kispolgári színezetét. Ezzel szemben egész nem változtat karakterén, nem asszimilálódik, továbbra is még

kis üzemekben is fellelhetők olyan munkások, kik vagy idegenből kerültek munkahelyükre, vagy azelőtt nagyüzemekben dolgoztak, — (pl. ha egy nagy cipőgyárból egy munkás vidéki városba kerül egy cipészhez) s ezen proletár jellegén mit sem változtat munkájuk minőségének változása.

Húsz évvel ezelőtt Marosvásárhely ipari munkássága még túlnyomó részt ilyen félvér proletárokból állott. 1908-ban még csak 6 olyan üzem volt Marosvásárhelyen, mely 20 munkásnál többet foglalkoztatott, — ma 16 ilyen üzem működik. Ámde akkor még ezekben a nagyobb üzemekben is jórészt olyan munkások dolgoztak, kik falun nevelkedtek, földmiveléssel foglalkoztak s minden átmenet nélkül cserélték fel az ekeszarvát a lendítő kerékkel. Ezek a munkások a várost környező, alig néhány kilométernyire eső falvakból kerültek a gyárakba s falusi lakásukat továbbra is megtartották. Találón állapította meg ezekről a munkásokról Braun Róbert, hogy: „csak egy kissé kell megvakarni őket és alattuk a paraszt. Megvan bennük a paraszt szűk látköre, makacs önzése és a röghöz való ragaszkodása”. (I. m. 514 old.)

Marosvásárhely ipari munkássága ma is jórészt ugyanazon elemekből áll, mint két évtizeddel ezelőtt. A munkásság összetétele tekintetében nem sok változás történt. Az ipari fejlődés nem volt olyan nagyarányú, hogy az idegen munkások beözönlését vonta volna maga után. Az ipari munkásság 75—80 százaléka ma is, ép úgy mint 20 évvel ezelőtt benszülött vagy a közeli falvakból való. Ezeknek a helyi munkásoknak életmódja lényegesen különbözik a nagyipari centrumokban élő proletárok életmódjától. Igen jellemző ebben a tekintetben a lakásvizonyok különbözősége. Braun Róbert felvétele szerint 1908-baiL 260 munkáscsalád közül 54, vagyis 21 százalék lakott saját házában.

Hogyan jutott a munkásság ilyen nagy hányada saját lakóházhoz? Bizonyára nem megtakarított munkabérekéből vásároltak a munkások házakat, mert hiszen 20 évvel ezelőtt sem

voltak olyan rózsás kereseti viszonyok, hogy még a legjobban fizetett ipari munkás is megtakaríthasson annyit, amennyi egy telek vételéhez s egy kis lakóház felépítéséhez szükséges volt.

Az a körülmény, hogy a szervezett munkások egyötödének saját háza volt, csak újabb bizonyítéka annak, hogy az ipari munkásság abban az időben a falu népfellegéből került ki. A saját házzal bíró munkások ugyanis majdnem kivétel nélkül földmives származásúak, kik faluról költöztek be s rendszerint nem üres kézzel jöttek a városba. Falusi jószágukat eladták s a magukkal hozott kis pénzzel a külvárosban telket vásároltak s azon néhány száz koronával falusi standardjuknak megfelelő kis lakóházat építettek. Sok ilyen ház „kalákába épült”, — ami azt jelenti, hogy ősi, falusi szokás szerint az építető barátai és atyafiai barátságából, szolidaritásból étel-ital fejében ingyenes munkával segítettek az építésnél.

A háború alatt ezeknek a munkásházaknak a jórésze gazdát cserélt. A ház tulajdonosát behívták katonai szolgálatra s rendszerint az itthon maradt családtagok kényszerültek a ház eladására, mert a néhány fillért vagy koronát kitevő hadisegélyből nem tudtak megélni. Az is gyakori eset volt, hogy az itthonmaradtak annyi adóssággal terhelték meg a kis ingatlant, (hogy az vagy dobra került, vagy kénytelenek voltak olesó áron elvesztegetni. Ma már a szervezett munkásságnak csak mintegy 10 százaléka (200 közül 21) lakik saját házában. Az összmunkásságnál ez az arányszám bizonyára még jóval kisebb, — a szervezett munkások 70 százaléka ugyanis az építőmunkásokból áll, s ezekből kerültek ki úgy a múltban, mint most „is a saját házzal bíró munkások. Ma már ezen csekélyszámú háztulajdonosok sorsa sem irigylésre méltó.

A gyakori munkanélküliség folytán majdnem kivétel nélkül kénytelenek voltak kölcsönökhöz folyamodni s azután a magas kamatok miatt többé nem tudnak megszabadulni adósságaiktól. Ilyen körülmények közt nem egy esetben még kedvezőtlenebb helyzetben vannak a háztulajdonos munkások, mint lakbérelő tár-

saik, — az intabulált bank vagy magánuzsora kamatai, a szükséges reparálási költségek, a ház- és globális adó stb. terhek többié mennek, mint a mennyi lakbért fizethet a tulajdonos, ha csak bérlője lenne lakásának.

Marosvásárhely ipari munkássága különben már húsz évvel ezelőtt, a „régii jó világban” is nyomorúságos lakásviszonyok között élt. A munkáslakások nagy része a higiena legelemibb feltételeinek sem felelt meg s azokért a munkások az akkori viszonyok közt méregdrága bért fizettek.

A Braun Róbert által felvett 260 lakás közül 166 (64 százalék) volt egyszobás, 86 (35 százalék) kétszobás és 8 (3 százalék) állt három lakrészből. Ezek közül csak 136 lakásnak volt deszkapadlója, — a többi lakás padozata agyagos föld („vert agyag”) aminek tisztántartása majdnem teljesen lehetetlen s ami tudvalevőleg melegágya mindenfajta bacillusoknak. Általában az akkori munkáslakások 43 százaléka olyan állapotban volt, hogy azoktól fejlettebb szociálpolitikai érzékkel bíró hatóságok nyugodt lélekkel megvonhatták volna a lakhatási engedélyt. Braun Róbert szerint 30 lakás teljesen sötét, 50 nedves, 31 nedves és sötét volt.

Ezt a szomorú állapotot még súlyosbította és veszélyesebbé tette az a körülmény, hogy ezekben a primitív lakásokban a lakókra nem jutott megfelelő légür. Orvosok véleménye szerint az olyan lakás, ahol egy 14 éven felüli felnőtt lakóra 25 m³-nél kevesebb légür jut, az egészségre feltétlenül ártalmas. A modern börtönöket is úgy építik, hogy egy fegyencre minimálisan 20 m³ légür jusson. Ebből a szempontból valósággal megdöbbsentök az 1908. évi szociográfiai felvétel adatai, melyek szerint:

6 munkáslakásban jutott egy felnőttre					0—5 m ³ légür	
76	“	“	“	“	5—10	“
93	“	“	“	“	10—15	“
39	“	“	“	“	15—20	“
46	“	“	“	“	20—30	“

A lakbérekre vonatkozólag nem állanak egészen pontos ada-

tok rendelkezésünkre, de hozzávetőleges becslés szerint egy munkáslakás átlagos évi bére 100-130 koronát tett ki, ami az átlagos kereset 10-15 százalékának felelt meg.

Ha már most az ipari munkások mai lakásviszonyait összehasonlítjuk a 20 év előtti állapottal, könnyen megállapíthatjuk, hogy az akkori „tarthatatlan” helyzet még siralmasabbá változott.

Az általunk felvett 200 lakás közül 186 (93 százalék) áll egyszobából és 14 (7 százalék) csupán a két lakrészből álló lakás. Háromszobás lakás egyetlenegy sem akadt a kétszáz között. Egészségügyi szempontból pedig a lakásoknak jóval nagyobb hányada esik kifogás alá, mint 1908-ban.

Másfél évtized óta nagyon kevés munkáslakás épült Marosvásárhelyen. 200 munkás közül csak 8 (4 százalék) lakik új (10 éven belül épült) házban. A régi lakásokat a háború óta egyáltalában nem reparálták s képzelhető, hogy a már akkor is nagyon elhanyagolt állapotban volt házak és agyagos viskók milyen állapotba kerültek ennyi idő alatt. A munkásházak tulajdonosainak legnagyobb része szegény munkás vagy kisiparos, kinek egyetlen vagyonát képezi kis háza s nincs abban a helyzetben, hogy a legszükségesebb reparálásokra a ház egész évi jövedelmét rááldozza. A tehetősebb házgazdák pedig kevésnek találják még a legmagasabb házbért is, — folyton azon panaszkodnak, hogy házukra ráfizetnek s nem hajlandók a legminimálisabb összeget sem reparálásra investálni.

A háztulajdonosok panaszja mindenesetre túlzott s „ráfizetésről” szó sem lehet. Mindenesetre érdekes jelenség, hogy ezeknél a liliputi háztulajdonosoknál ugyanaz a kapitalista mentalitás idézi elő a sirámokat, mint a nagy bérházak tulajdonosainál. A háztulajdonosok ugyanis — a munkáslakások tulajdonosai ép úgy, mint a bérpaloták urai — mindig csak azt veszik tekintetbe, hogy házuk jelenleg mennyit ér s kiszámítva ennek az összegnek mai rentabilitását párhuzamba állítják azt bérjövödelmükkel s így állapítják meg azt, hogy ráfizetnek ingatlanukra. Természe-

tesen egészen más eredmény jönne ki a jövedelmezőség kiszámításánál, ha a háztulajdonosok azt vennék alapul, hogy eredetileg, a vételkor, vagy az építésekor mennyibe állt nekik a házuk s a befektetett tőke alapján számítanak ki a mai hozamot. Ilyen számítás alapján bizonyára egy háziúr sem hivatkozhatna „ráfizetésre”. Vegyünk egy egyszerű példát. Egy téglából épült egy szobából és konyhából álló lakás a háború előtt kb. 2000 koronába került. Az ilyen lakás bérjöveldelme a mi felvételünk adatai szerint 8-10.000 lei évente, — ami a befektetett tőkéhez képest elég tisztességes hozadéknak mondható. Ámde egy ilyen ház tulajdonosa ma arra hivatkozik, hogy ennek a háznak mai forgalmi értéke kb. 100.000 lei s ezt véve alapul a bérjöveldelme — leszámítva az adókat s a legszükségesebb renoválási költségeket — alig tesz ki 6-8 százalékot, — míg abban az esetben, ha a ház mai értéke készpénzben állana rendelkezésére úgy a pénze magánosoknál kihelyezve 20-30 százalékot, bankbetétként pedig 10-12 százalékot jöveldelmezne. Ez az oka annak, hogy a legtöbb háztulajdonos évek hosszú sora óta nem törődik házának jókarban tartásával s — különösen munkásházaknál, — még a legszükségesebb külső reparációk végzését is a bérlőkre igyeckszik hárítani.

Az általunk felvett 200 lakás közül 39 sötét, 43 nedves, 35 pedig nedves és sötét. A legtöbb munkáslakás már kívülről is nagyon elhanyagolt állapotban van. Néhány új épület kivételével majdnem minden házról hull a vakolat s a tetőzetten mindenütt nagy hézagok láthatók. Ezeket a legszükségesebb külső javításokat is a munkás lakók kénytelenek elvégezni, mert különben nincsenek védve eső, hó és hideg ellen. A munkáslakások több, mint felénél a tetőzetet kátránypapírral feldozgatják a lakók, természetesen saját költségükön. Igen sok per is keletkezett abból, hogy a bérlők be akarták számítani a házbérbe azt az összeget, melyet olyan renoválásokra fordítottak, melyeknek elvégzése kizárólag a háztulajdonos kötelessége lett volna. A háztulajdonosok tiltakoztak az effajta beszámítás ellen s a

bíróság rendszerint a háziúrnak adott igazat s nem ismerte el a bérlő beszámítási jogát. Sőt nem egy esetben az is előfordult, hogy a beszámítással élő bérlőt, pontatlan bérfizetés okából a bíróság kilakoltatta abból a lakásból, melyet a háztulajdonos helyett saját költségén hozott lakható állapotba.

A munkáslakások túlzúsúfoltsága is nagyobb ma, mint 20 évvel ezelőtt. Légűr tekintetében ma a helyzet kb. Így alakul:

20 munkáslakásban jut egy felnőttre	0—5 m ³ légűr
38	5—10
67	10—15
54	15—24
21	20—30

A helyzet tehát minden tekintetben kedvezőtlenebb mint 20 évvel ezelőtt. Míg 1908-ban a munkások 16 százalékára jutott 20-30 m³ légűr, ma a munkásoknak csak 10 százaléka lakik higiénikus viszonyoknak megfelelő lakásban.

A lakásbérek tekintetében szintén lényegesen rosszabbodott a munkások helyzete. A lakások ma még sokkal primitívebbek és egészségtelenebbek mint 20 évvel ezelőtt, a lakbérek pedig lényegesen drágábbak. A háború kezdete óta a lakbérleti törvények látszólag a szegény emberek érdekeit védik, ámde a valóság az, hogy épen a legszegényebb osztály nem sok előnyét élvezzi ezen törvényes védelemnek és aránylag a legdrágább lakbéréket a proletár munkások fizetik. A lakbérleti törvények ugyanis csak azokat a bérlőket részesítik a bérlet-meghosszabbítás és a maximált bérösszeg kedvezményében, kik a lakást legalább egy évtized óta egyfolytában bérlik. Az új bérlőket, legalább is Romániában, nem védi semmiféle „Mieterschutz”. Nos, az összes bérlők közül az ipari munkások azok, kik leggyakrabban kénytelenek változtatni lakásukat s kik a szabad lakásokért — melyekben legalább 10-szer nagyobb a kereslet mint a kínálat — a legmagasabb forgalmi árat kénytelenek megfizetni.

A marosvásárhelyi munkások lakásaikért ma általában a következő béreket fizetik: agyagos padlóju, sövény házban egy szobából és konyhából álló lakás havi bére 400 lei, évi bér 4800 lei, ugyanilyen lakásbére konyha nélkül havi 300 lei, évi 3600 lei.

Téglaházban deszkapadozatos egy szoba és konyhából álló lakás havi bére 800 lei, évi 9600 lei.

Ugyanilyen házban egy szobából álló lakás, konyha nélkül havi bére 600, évi bér 7200 lei.

Számításunk szerint a lakbér a munkások jövedelmének átlag 17.5 százalékát teszi ki.

Hogy milyen magas bérösszeget fizetnek a munkások, az leginkább akkor tűnik ki, ha összehasonlítjuk ezeket a lakbéreket a bérletmeghosszabbítás kedvezményét élvező lakások bérösszegével

A háború előtt téglaházban egy szobából és konyhából álló kis lakás évi bére átlag 240 korona volt. Ma ugyanazért a lakásért a régi bérlő az érvényben levő lakbérleti törvény alapján az akkori bér harminckétszeresét, vagyis 7680 leit köteles fizetni s ha a bérlő köztisztviselő ennek is csak a felét, vagyis 3840 lei évi bért fizet. A munkások azonban a mi felvételünk adatai szerint — amint fentebb kimutattuk — ugyanilyen lakásért átlag 9600 lei évi bért fizetnek s ugyanezen arány mutatkozik a többi kisebb lakásoknál is. Általában megállapítható, hogy a marosvásárhelyi ipari munkások minimálisan 20 százalékkal több bért fizetnek lakásaikért, mint a lakbérleti törvény kedvezményét élvező régi bérlők és 40 százalékkal többet, mint a köztisztviselők.

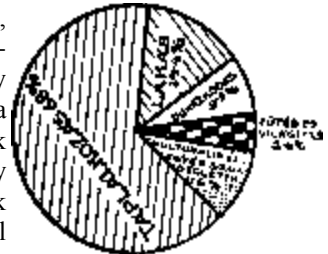
Bármily szomorú lakásviszonyok közt él a marosvásárhelyi ipari munkásság, mégsem a lakásmizéria tanulmányozása által ismerhetjük meg igazi nyomorát, életstandardjének a húsz év előtti állapothoz képest ijesztő mértékben való sülyedését.

A marosvásárhelyi munkásság 20 év előtt is jobb lakásviszonyok közt élt, mint pld. a budapesti proletariátus. 1908-ban

Budapesten a munkások 48%-ára jutott 10 m³-nél kevesebb légűr s csak 7%-a a munkásoknak lakott olyan lakásban, melyben 20 m³-nél több légűr jutott egy-egy lakóra. (V. ö. Bród Miksa: Adatok a budapesti lakásnyomorhoz. Huszadik Század 1908. III. sz.) Marosvásárhelyen abban az időben a munkásságnak csak 30%-ára jutott 10 m³-nél kevesebb légűr, míg 10% olyan lakásban lakott, hol egy főre 30 m³-nél több légűr jutott. Ezenfelül a lakások bére is jóval alacsonyabb volt, mint a fővárosban. És dacára annak, hogy a háború óta a lakásviszonyok lényegesen rosszabbodtak az egész kontinensen, a marosvásárhelyi ipari munkásság még ma sem él rosszabb lakásviszonyok közt, mint 20 évvel ezelőtt a budapesti munkásság. (Ez az egybevetés ugyan nem sokat jelent, mert két évtizeddel ezelőtt a balkáni államokat és Oroszországot kivéve éppen a budapesti proletariátus élt a legrosszabb lakásviszonyok közt. V. ö. Ferenczi Imre: A munkáslakás kérdés, különös tekintettel Budapestre. Bpest 1906).

A marosvásárhelyi munkásság keresetének 17.5%-át teszi ki a lakbér. Normális viszonyok közt ez az arány nem lenne kedvezőtlen. Mindössze 5% emelkedést jelent a húsz év előtti állapothoz viszonyítva s megfelel az európai átlagnak. A német munkás keresetének 14.4%-át, a francia 15.5%-át, a belga 16%-át, az olasz 18.79/0-át, az angol 19%-át fordítja lakbérre. (Presse Mitteilung des Internationalen Arbeitsamts. Berlin 1927). Amde

nálunk ez az arány nem azt jelenti, mint normális viszonyok közt és egyebütt. Ha megállapítjuk, hogy egy munkás keresetének 17.5%-át fordítja lakásra, úgy abból rendes viszonyok közt arra lehet következtetni, hogy a többi elemi szükségleteit is ennek megfelelő arányban elégíti ki. Például egy német munkás jövedelmének hovatfordítását ez a grafikon tárja elénk:

Ha tehát egy családos német munkás 200 márkát keres havonta, akkor ebből elkölt élelemre 136 márkát, lakásra 28.80 márkát, fűtés, világításra 4.80 márkát, ruházatra 18.40 márkát s egyébire, kulturális szükségletek, szórakozás stb. marad 12 márkája.

A mi viszonyainkra alkalmazva effajta grafikon szerkesztése majdnem lehetetlen. Nálunk az ipari munkások átlagkeresete még a legszükségesebb kalóriamennyiséget kiadó Celmiszerekre sem elegendő s így a munkásnak minden, lakásra s többi elsőrendű szükségletekre fordított kiadása az élelmezés rovására történik, — már a lakbérre fordított összegbe is a szoros értelmében a szájától vonja el a munkás. Hogy ebben a megállapításban hajszálnyi túlzás sincs, azt felvételeink alapján könnyű bebizonyítani.

Elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy mennyi a munkabér minimuma? Nos, teljesen figyelmen kívül hagyva nemcsak a szocialista írókat, de a polgári liberális közgazdászokat is, egy másfélszáz évvel ezelőtt élt íróra hivatkozunk. Turgot Róbert Jakab már 1769-ben úgy határozta meg a munkabért, hogy azon összegből áll, melyből a munkás magát és családját fenttarthatja. („Que lui est nécessaire, pour lui procurer sa subsistance”). Nyilvánvaló, hogy ez a minimum elsősorban azon élelmiszerek ára alapján állapítandó meg, melyek a munkás létfenntartásához szükséges kalóriamennyiséget kiadják. Ez annyira természetes, hogy feleslegesnek is látszana annak bizonyítása, ha sok mai közgazdász nem hagyná ezt a magától értetődő szempontot teljesen figyelmen kívül. A közgazdászok egyrésze ugyanis a minimális munkabér kiszámításánál a valorizációra fekteti a fősúlyt. Nem azt igyekeznek kimutatni, hogy pld. a marosvásárhelyi ipari munkás munkabéréből mennyi élelmiszert vásárolhat Marosvásárhelyen, hanem kiszámítják, hogy ez a munkabér hány francot ér — Zürichben, s ennek alapján megállapítják, hogy milyen jó valutaüzletet csinál né-

mely munkás az ő munkabérével.* És valóban, ha a munkásnak nem kellene táplálkoznia, ruházkodnia, lakbért fizetnie stb., hanem egész keresetét átutalhatná egy svájci bankba, sokszor egészen jól jönne ki. Minthogy azonban munkabére általában még élelemre sem elegendő, nincs módjában a munkásnak a számára kínálgató konjunktúrát kihasználni.

A marosvásárhelyi ipari munkásság 20 év előtti kereseti viszonyaira vonatkozólag — sajnos — nem állnak megfelelő adatok rendelkezésünkre. Braun Róbert tanulmányában csak bértabellákat közöl, de nem foglalkozik azzal a felette fontos kérdéssel, hogy a munkabérekből milyen arányban elégíthették ki annak idején a munkások elsődrendű szükségleteiket. „Mégkísértem — írja. Braun Róbert — a kereset mellett a munkások kiadásait is összeállítani, de e feladat oly nagynak, segéd-eszközeim pedig oly csekélyeknek bizonyultak, hogy erről le kellett mondanom”. (Braun R. i. m. 519. 1.)

A főbb szakmák jelenlegi munkaidő és bérvizonyait a 20 év előtti állapottal egybevetve a túloldali táblázat tárja elénk.

Megjegyzendő, hogy ez a kimutatás a legjobban fizetett munkásokról készült s így nem egészen hű képét nyújtja a marosvásárhelyi, még kevésbé a romániai ipari munkások átlagos keresetének. A munkásság átlagánál az évi munkanapok száma s a bér is néhány százalékkal kevesebb.

A fentiek szerint a munkások átlagos évi keresete 32.515 leu, ami napi 90 leunak felel meg.

Nos. az a kérdés, hogy ezen keresetből hogyan elégíthetők ki az elsődrendű szükségletek? Vegyünk egy normál munkáscsaládot: férj, feleség, két 14 éven alóli gyermek. Mennyi egy ilyen munkáscsalád minimális élelmiszerszükséglete?

* Ilyen valorizációs alapon könnyen ki lehet ragadni extrém példákat a munkásjólét igazolására. Akad olyan kőműves, ki a szezon alatt 35 lei órabért mellett dolgozik s így egy héten megkeres 1680 leit. Ez a munkabér valorizálva kb. 55 svájci francot tesz ki. Erre kimutatják, hogy háború előtt ugyanez a kőműves 10 órai munkaidővel maximálisan 30 koronát keresett hetente s így csökkent munkaidő mellett is jelentős béremelkedés konstatalható. Természetesen bizonyos „lényegtelen” körülményeket, — hogy a svájci franc vásárló ereje mennyire csökkent, — hogy bérösszehasonlításnál nem lehet szezonmunkást alapul venni, — hogy a munkanélküliség folytán mennyire rövidült a munkanapok száma stb. — egyáltalában nem vesznek figyelembe.

SZAKMA	1908 - b a n				1928 - b a n			
	Napi munkára	Munkabér koronában naponként vagy hetenként	Évi munkanap vagy hét	Évi bér koronában	Napi munkára	Munkabér leuban naponként vagy hetenként	Évi munkanap vagy hét	Évi bér leuban
Kőműves	10	4.88	220	1073	8	200	180	36.000
Ács	10	3.89	250	972	8	220	200	44.000
Asztalos	10	4.01	300	1203	8	180	190	34.200
Vas és fémmunkás	10	4.38	280	1226	8	130	168	21.840
Cipész	11	heti 18.50	hét 51	943	8	heti 600	hét 28	16.800
Szabó	11	" 30.00	" 35	1050	8	" 1000	" 24	24.000
Nyomdász	9	" 30.00	" 51	1203	8	" 1500	" 32	48.000
Festő	10	4.02	210	884	8	210	" 28	35.280

Az orvostudomány egy felnőtt férfi napi kalóriaszükségletét 3000, egy nőét 2500, egy 14 éven aluli fiúgyermekét 2000, leánygyermekét 1500 kalóriában állapítja meg. Egy normál munkáscsaládnak tehát annyi élelmiszere van szüksége, hogy az hetenként legalább 63.000 kalóriát adjon ki. Hogyan szerezheti be a munkás ezt a szükséges kalóriamennyiséget? Erre a kérdésre igyekeztünk feleletet adni a túloldali táblázat összeállításával.

Ez az élelmiszermennyiség éppeli csak arra elegendő, hogy a legszükségesebb kalóriamennyiséget biztosítsa egy normál munkáscsalád számára. Hetenként háromszor jut belőle húsétel, kétszer főtt tészta, naponta 37.5 gr. kenyér s 1-1 csésze tejeskávé személyenként. És még ez a minimális élelem is 31.200 leibe kerül évente. Ha már most levonjuk ezt az összeget a munkások átlagos évi keresetéből, fenmarad kb. 2000 lei. Ez az összeg felét sem teszi ki a munkás átlagos évi lakbérének. Tehát már a lakbér másik felét is csak úgy fizetheti a munkás, ha a szószoros értelmében a maga és családja szájából vonja el az

Gramm	Élelmiszer	Kaloria	Ára leuban
10.500	kenyér	23.100	105
2.100	marhahús	2.600	70
500	sertéshús	750	24
drb. 15	tojás	1.135	45
300	szalonna	2.050	20
1.000	bab	3.180	24
210	kávé	—	42
630	kávépótló	—	20
7.050	burgonya	6.560	23
250	lencse	504	10
1.080	zsír	8.532	80
250	szilvaiz	600	10
7.200	tej	4.752	50
1.350	zöldség	380	5
1.000	tészta	3.300	18
450	rizs	1.485	14
900	káposzta	144	10
780	cukor	3.090	30
Összesen :		62.162	600

ételt. A mai kereseti viszonyok mellett a marosvásárhelyi gyári munkásoknak alig egy harmada (32%) van abban a szerencsés helyzetben, hogy a legszükségesebb élelmiszereknek eme minimális mennyiségét fogyaszthassa. Felvételünk adatai szerint 200 munkás közül

húst fogyasztott naponta	16	(8%)
„ „ hetenkintháromszor	48	(24%)
„ „ kétszer	56	(28%)
„ „ egyszer	76	(38%)
„ „ kéthetenkintháromszor	4	(2%)

Nemcsak a húsfogyasztás mérvéből, de a munkások egész étrendjének figyelembevételével megállapítható, hogy a marosvásárhelyi ipari munkásság 68%-a kisebb-nagyobb mértékben nélkülözi a szükséges kalória mennyiséget.

nyiséget s ebből 40% nemcsak „unterernährt”, hanem majdnem azt lehetne mondani, hogy krónikus éhségben szenved.

Hogy milyen végzetes hatást gyakorol az egészségtelen lakás és a hiányos táplálkozás a munkaerő csökkenésére, járványok terjedésére, a gyermekek degenerálódására, az ma még beláthatatlan. Találóaan állapítja meg dr. A. Urbeanu, hogy „vannak biológiai törvények, amelyekkel nem lehet hosszú ideig ellentétbe helyezkedni anélkül, hogy végzetesen ne hatnának vissza a lakosság egészségére”.*

Az egészségügyi viszonyokra vonatkozólag adataink meg lehetőszen hiányosak, s így nem tudjuk megállapítani, hogy a munkásság hány százaléka szenved tuberkulózisban, szifiliszben stb. Az effajta felvételt különben is megnehezíti az a körülmény, hogy eme betegségekről, azok lappangó stádiumában igen sok esetben maguknak a munkásoknak sincs tudomásuk, Mindezenetre üdvös volna egy külön szakszerű egészségügyi felvétel készítése, mely bizonyára nem is sejtett döbbenetes adatokat hozna felszínre.

A lakás és táplálkozás ínsége természetesen elsősorban a gyermekeknél érezeti pusztító hatását. Az „unterernährt”, gyakran éhező anya nem képes szoptatni gyermekét, — a csecsemő mesterséges táplálásához pedig se szakértelme, se ráérő ideje nincs s innen ered az ijesztő mérvet öltött gyermekhalandóság s az angolkóros gyermekek nagy száma.

Minthogy a családok munkásoknak csak egy töredékéről készült szociográfiai felvételünk, a rendelkezésünkre álló adatok az egészségügyi viszonyokra vonatkozólag nem elegendők az általánosításhoz s percentuális arányszámok megállapításához. De talán néhány kiragadott példa is eléggé bevilágít a proletár szülők és gyermekek mai sorsának tragikus mélységeibe. Minden kommentár nélkül itt közöljük felvételünk anyagának

* Dr. A. Urbeanu: Probleme sociale. Primejdia degenerarii poporului român si nevoia întregirii hranei fãranului. Bucuresti. Socec. 1927. — Ez a könyv rendkívül sok figyelemreméltó adatot közöl a romániai parasztság nyomorúságos helyzetéről.

6%-át, — 200 ipari munkás közül tizenkettőre vonatkozó főbb adatainkat:

1. K. Lajos. 38 éves. Kőműves. 1927-ben összesen 10 hetet dolgozott. Lakása egy szobából áll, melyért évi 4200 lei bért fizet. Nyolc gyermeke közül meghalt: 2 tuberkulózisban, 2 veleszületett gyengeség folytán. Jelenleg hatodmagával lakik egy-szobás lakásában. Állandóan betegeskedik. Tuberkulótikus. Felesége két kis gyermekével egy ágyban, két nagyobb gyermeke egy kanapén alszik, — ő maga, minthogy a betegsegélyző-pénztári orvos figyelmeztette a tbc. fertőzés veszedelmére, úgy „szeparálja” magát, hogy egy gyermekágyban összekucorodva alszik, hol lábát sem tudja kinyújtani.

2. V. Albert, szabósegéd. 1927-ben 35 hetet dolgozott. Egy-szobás lakásban ötödmagával lakik. Hét gyermeke közül 5 meghalt 7 éves koron alul. A sok nélkülözés folytán szervezete nagyon legyengült. Felvételi ivünket saját maga töltötte ki s azt írja, hogy aggkora miatt nem jut munkához. 1880-ban született, 49 éves.

3. G. Ferenc, kőműves, 47 éves. 11 gyermeke volt. 5 meghalt, részben veleszületett gyengeség, részben bélhurut folytán. 1927-ben összesen 13 hetet dolgozott. Lakása áll egy szobából, melynek hossza 4.50, szélessége 3.50, magassága 2.30 m., nyolcan lagnak benne. A hat gyermeknek (kettő angolkóros) 3 pár cipője van.

4. K. Sándor, ács. 36 éves. Hét gyermeke közül kettő tbc-ben halt meg. Lakása egy agyagos padlójú sötét szobából s egy kis konyhából áll, melyért 6000 lei évi bért fizet. 1927-ben 38 hetet dolgozott. Hetenkint egyszer esznek húst, többi napokon csekély variációval ugyanegy menü: ebédre savanyú leves kenyérrrel, este puliszka tejjel vagy túróval.

5. V. György, szobafestő. 35 éves. Múlt évben 12 hetet dolgozott. Három gyermeke van, 7, 8, 12 évesek, — két gyermeke néhány hónapos korban meghalt. Egyszobás lakásáért 9600 lei

évi bért fizet. Családja kéthetenként egyszer eszik húst. Különben étkezés: reggel tea, délben rántott leves, este puliszka.

6. Sz. Sarolta, vasgyári segédmunkásnő. 33 éves, özvegy. 9 élő gyermeke van. 1927-ben 26 hetet dolgozott. Agyagpadlójú egyszobás lakásáért 4200 lei évi bért fizet. Keresetéből fűtésre egyáltalában nem jut, télen összebújnak gyermekeivel, úgy melegednek. Húst heteken át nem esznek, táplálékuk: túró, kenyér, tea. Arra a kérdésre, hogy milyen könyveket olvas, ezt felelte: „a sok sírástól annyira meggyengültek szemeim, hogy már olvasni sem tudok, pedig nagyon szeretem a könyveket”.

7. A. János. 32 éves márványcsiszoló. 3 gyermeke közül kettő meghalt. Hogy milyen betegségben, nem tudja, mert nem volt pénze, hogy orvost vegyen igénybe. 1927-ben 24 hetet dolgozott. Favázás téglaházban egyszobás lakásért, konyha nélkül évi 6000 leit fizet. Munkanélküliség idején napoma csak egyszer esznek, túró, puliszkát vagy kenyeret.

8. N. László pincér. 40 éves. Hat gyermeke volt, kettő számárhurutban meghalt. 1927-ben 36 hetet dolgozott. Egyszobából álló lakása sötét és nedves. Két fekvőhely van a lakásban, hol hatodmagával lakik.

9. D. Károly, ács. 47 éves. Sövényes, rozoga kis házban lakik, mely saját tulajdonát képezi. Lakása egy szobából és konyhából áll. Múlt évben 35 hetet dolgozott. Tuberkulotikus. 7 gyermeke közül 5 meghalt, kettő csecsemőkorban, 3 tüdőgyulladás folytán.

10. O. Béla, 30 éves vasmunkás. Öt gyermeke közül 4 meghalt. 1 veleszületett gyengeségben, 1 agyhártyagyulladásban, 2 bélhurutban. Nedves és sötét egyszobás lakásáért havi 400 lei bért fizet.

U. B. József, molnár. 53 éves. Hat gyermeke közül 4 tbc-ben halt meg. 1927-ben összesen 10 hetet dolgozott. „Aggkora” miatt csak kisegítő napszámos munkát tud végezni.

12. Sz. János, ács 64 éves, 14 gyermeke volt, kik közül csak 2 él. A 12 gyermeke közül 8 hét éven alul halt meg. Munkaképtelen. A szakszervezeti segítyből havi 6-700 leiből tengeti életét.

A marosvásárhelyi ipari munkásság húsz évvel ezelőtt sem élt valami rózsás viszonyok között. Akkor is siváran,, egyhangú robotban, lélekölő kenyérgondok közt, reménytelenül folyt le a proletár élete. Ámde a munkásnyomor távolról sem volt olyan nagymérvű, mint manapság s a végső Ínségnek olyan tragikus esetei, mint amilyeneket itt felsorakoztattunk, csak egészen kivételesen fordultak elő. A munkásság nagy része akkor is egészségtelen lakásokban lakott, tulhosszú munkaidő mellett elég alacsonyak voltak a munkabérek. Mindezzel szemben azonban ritka volt a munkanélküliség s a csekély munkabérből is kitélt a legszükségesebb élelem. Braun Róbert tanulmányából kitűnik, hogy 1908-ban. a marosvásárhelyi ipari munkások és a kisiparosok életstandard je között nem volt valami nagy különbség. Braun R. cikkében, melyről pedig megjelenésekor azt írták, hogy túlzottan sötét színekkel ecseteli a munkásság sorát ilyen megállapításokat találunk. (A ritkítások tölem valók.)

„Egy nő munkás élete nem nehezebb, ha ugyan nem könnyebb, mint egy nőtlené” I. m. 516 old.

„A csecsemőt természetesen anyja maga szoptatja, nagy ritkán, kivételesen fordul elő, hogy az anya a magáé mellett még egy idegen gyermeket szoptat”.

„Ha egy munkás lánya férjhez megy a hozomány csak is a házi felszerelésre vonatkozik, melyet mindkét fél szülei szoktak összeadni. A szülőknek készpénzük ritkán van s ezért alig lehet szó készpénzbeli hozományról, legfeljebb az első néhány évben támogatják pénzzel az ifjú párt”. I. m. 516 old.

„A lakásoknak csak 30%-ához tartozik kert, melyben ha nagyobb tengeri, ha kisebb vetemény terem, de a virág ritkán hiányzik belőle”.

„Mindössze 86 lakásban (33°, o) nem találtam virágot. E hiány oka vagy a végső szegénység, vagy hogy a lakásban nem él meg a virág”.

És így tovább. A legtöbb mai munkás szemében bizonyára úgy tűnik fel mindez, mint a megszépítő messzeség illúziója, mint egy boldog aranykor leírása.

A mai munkásság nyomorának legfőbb oka kétségkívül a munkanélküliség. Nyilvánvaló, hogy ha a marosvásárhelyi ipari munkásság egész éven át munkaalkalomhoz juthatna, helyzete még a mai munkabérek mellett is egészen tűrhető volna. Sajnos, a nagyarányú munkanélküliség, a kapitalisztikus gazdasági rendszernek eme, még normális viszonyok közt is szükségszerű jelensége, egyre nagyobb nyomorba süllyeszti a proletariátust.

Felvételünk adatai szerint 1927-ben 200 munkás közül

0—10	hetet	dolgozott	.	.	.	.	.	.	.	22	(11 ⁰ /o)
10—20	„	„	.	.	.	.	.	.	.	34	(17 ⁰ /o)
20—30	„	„	.	.	.	.	.	.	.	52	(26 ⁰ /o)
30—40	„	„	.	.	.	.	.	.	.	42	(21 ⁰ /o)
40—52	„	„	.	.	.	.	.	.	.	50	(25 ⁰ /o)

Eszerint tehát a munkásságnak több, mint fele (54%) az év nagyobbik részét munka és kereset nélkül töltötte. Hozzávetőleges számítás szerint a munkanélküliségnek ugyanez az aránya mutatkozik az összmunkás-ságnál is.

1908.-ban 865 ipari munkás élt Marosvásárhelyen, kik közül 450 (52%) volt szakszervezeti tag. Ma az összmunkásság száma kb. 2200, ebből csak 480 (22%) szervezett munkás. *) Jelenleg a munkanélküliek száma mintegy 800, vagyis az összmunkásság 36.5%-a. Ha minden munkanélkülire 3 családtagot, illetve 3 olyan személyt számítunk, akit a munkás keresményéből eltart,

* A szakszervezeti tagok arányszámának ez a csökkenése részben a munkás szervezetek politikai üldözésére, részben arra a körülményre vezethető vissza, hogy a munkások legtöbbje oly keveset keres, hogy még a szakszervezeti járulékok fizetésére sem képes.

közel két és félezer olyan személy él ma Marosvásárhelyen kinek hónapok óta nincs biztosítva, amindennapi száraz kenyere sem.

Nous avons tous assez de force pour supporter les maux d'autrui, írja egy helyütt La Rochfoucauld. Valóban csodálatos, hogy mily óriási lelkiemérettel rendelkeznek az emberek — mikor a mások szenvedéseinek elviseléséről van szó. Csak aki a munkanélküliség kérdésével közelről foglalkozik s bejárja a munkásegyletek nyomortanyáit, az érti meg, mennyire igaz a nagy francia író mondása. Miből él az a rengeteg sok ember, kinek hónapokon át nincs semmi keresete, hogyan gondoskodik a maga és családja legegyszerűbb szükségéiről, miből, mivel táplálkozik, ruházkodik, miből fizet lakást, fűtést — mindezzel ma senki sem törődik. Az a néhány millió lei, amit a kormány munkanélküliek segélye címén évente kiutal, csak tessék-lássék politika, abszolúte nem tekinthető komoly akciónak. Ebből az állami segélyből 1928. évben a marosvásárhelyi munkanélküliek egy bányát sem kaptak. Nagyváradnak, hol jó néhány ezerre rúg a munkanélküliek száma, 200.000 leit utalt ki a kormány s ebből egy-egy munkanélküli munkásra 40 deka szalonna és 5 kiló kenyér jutott. A szervezett munkások ezt az alamizsnát nem is vették igénybe. (V. ö. „A szervezett munkások visszautasították a segélyt” c. cikk Nagyvárad Napló 1929. febr. 2. sz.)

A polgári társadalom is a legteljesebb közönnyel viseltetik a munkásság sorsa iránt. Ha valamely munkásjóléti intézmény javára gyűjtés indul meg, kereskedők, bankárok, intellektuális részéről gyakran hangoztatott kifogás a hozzájárulás megtagadására, hogy félnek attól, nehogy hatóságok üldöztetéseknek tegyék ki magukat a munkásságnak még karitatív támogatása miatt is. (Nem egy eset, pld. az Internationale Arbeiterhilfe mozgalomban résztvevők ellen lefolytatott hadbíróági eljárás, indokolttá is tette ezt a kifogást).

A munkások tehát Ínséges helyzetükben sehonnán sem várhatnak támogatást, — minden tekintetben egymás segítségére

vannak utalva. És épen ez a magárahagyottság fejlesztette ki bennük az áldozatkészségnek, az odaadásnak, a szolidaritásnak olyan fokát, mely a polgárság szemében majdnem érheteretlen.

A munkanélküliek támogatásáról kizárólag a szakszervezetek gondoskodnak. A kerületi szaktanács nyilvántartja az összes munkanélkülieket s azokat kivétel nélkül segélyben részesíti. 1927-ben, mikor a munkanélküliség nagyobb arányokat kezdett ölteni s a szakszervezet pénztára már kiürült, a munkások elhatározták, hogy he'i keresetükből 2 órai munkabérüket a munkanélküliek segítségére fordítják. Ily módon azután jelentékeny összeg gyűlt össze. Egy asztalossegéd pld. aki 30 lei órabér mellett dolgozott, heti 60 leit, havonta 240 leit, évente 2880 leit juttatott önként munkástársainak. A munkanélküliek száma azonban egyre növekedett s később még ezekből ;az összegekből sem jutott több, mint 50-60 lei heti segély egy-egy munkásnak. Erre a munkások még nagyobb áldozatra határozták el magukat. A munkanélküliség leküzdésére a legegyszerűbb mód a munkaidő leszállítása. Minthogy a munkaadók hallani sem akartak arról, hogy ilyen módon segítsenek a munkásválságon, a munkások maguk szállították le munkaidejüket s elhatározták, hogy ezentúl szombati napokon egyáltalában nem dolgoznak s ezáltal arra kényszerítik munkaadóikat, hogy legalább a hét egy napján munkanélküli munkásokkal dolgoztassanak. Mit jelentett ez az újabb áldozat a munkások szempontjából? Egy asztalossegéd, aki már a fentiek szerint is feláldozott évi keresményéből 2880 leit, most 52 napi elmaradt munkájának jövedelmét áldozza fel, ami egy hét alatt 240 leit, egy év alatt pedig 12.480 leit tesz ki. Akadt tehát olyan munkás, aki évi 15.360 leit áldozott fel önként munkástársai javára, oly összeget, melyből 2—3 hónapon át meg tud élni családjával együtt.

Ilyen hihetetlenül nagy áldozatkészségre hiába keresünk példát a polgári társadalomban. Ekkora önmegtadadásra csak az a munkás képes, kinek lelkében a vallási fanatizmushoz hasonló

intenzitással] él a szolidaritás érzése. Általában azt tapasztaltuk, hogy a munkásság” egyrészt, különösen a fiatalabb generációt olyan szétéphetetlenül erős, az egyéni érdeket és egyéni érvényesülési törekvést annyira háttérbe szorító közösségi érzés hatja át, amilyen talán csak az öskeresztények szektáiban uralkodhatott. A nyomorgó munkásság körében nap-nap után találkozzunk az önfeláldozásnak és szolidaritásnak meghatározó példáival, íme, egy jellemző eset: Tamás Ferenc kőműves már 1908-ban is Marosvásárhelyen dolgozott s Braun Róbert akkori felvételi ívein is szerepel. Akkor fiatal kőművesként volt, keresett napi 5.80 koronát s egyszobából és konyhából álló lakásában Braun R. a következő könyveket találta: Petőfi Sándor költeményei, a Biblia és Vas Gereben összes munkái, amiké: részletre vásárolt. Ez a Tamás Ferenc azután megnősült, hat gyermek apja lett s a háború óta állandóan küzdött a nyomorral és a munkanélküliséggel 1927. évben egyáltalában nem jutott munkához s a legnagyobb nélkülözések közt tengette életét. Múlt év elején a végsőkig fokozódott elkeseredése s többször említette munkástársai előtt, hogy nincs más megoldás számára, mint az önkéntes halál. Napokon át járt fel ezzel a gondolattal a szakszervezet helyiségébe, míg egyszer egy pénteki napon felakasztotta magát. Búcsúlevelében pedig azt írta a pártvezetésnek, hogy azért választotta öngyilkossága napjául a pénteki napot, hogy temetése vasárnapra essék s így a temetésen való megjelenéssel ne veszítsenek munkástársai egy órai munkaidőt sem, mert arra az egy órai munkaidőre is szükségük van a munkanélküli, hozzája hasonló sorban sínylő munkásoknak ..

A marosvásárhelyi ipari munkások nemcsak a munkanélküliekről, hanem elaggott munkástársaik támogatásáról is maguk gondoskodnak. Évtizedek óta gyűjtik a pénzt a munkások rokkant alapjuk javára. Ma már jelentékeny tőkéje és saját ingatlana is van ennek az alapnak. A marosvásárhelyi Munkás Otthon néhány évvel ezelőtt egy emeletes házat vásárolt s ehhez a rokkant alap 140.000 lejrel járult hozzá s így az ingatlanak 40%-ig

tulajdonosává vált. Ez az ingatlan ma kb. 2 millió lejt ér. A rokkant alapból állandóan 15-20 munkás élvez nyugdíjat. Havi 750 lei segélyt kapnak a rokkant munkások, csekély összeg, de sok magasrangot viselt magyar rokkant állami tisztviselő nyugdíja még ennél is kevesebb s százával akadnak olyan volt magyar állami tisztviselők, kik még ennyivel is beérnék.

Munkanélküliekről és elaggott munkásokról való gondoskodás fejlettebb nyugati államokban az állami szociálpolitika feladatát képezi. Nálunk a szakszervezetek pótolják a munkások anyagi erejét messze túlhaladó áldozatos munkával a hiányzó szociális intézményeket. Ezek a sokat üldözött munkásszervezetek nagyobb mértékben biztosítják a társadalom békéjét és rendjét mint egyéb intézmények, mert a maguk segítő munkáival levezetik a végső nyomor kirobbanásait. . .

III.

Húsz évvel ezelőtt a marosvásárhelyi ipari munkás sok tekintetben közelebb állt a kispolgárhoz, mint a nagyipari üzemekben dolgozó „telivér” proletárhoz. Igaz, munkásnyomor akkor is volt, — a munkások egyrésze egészségtelen odúkban lakott, rongyokban járt, — javarészüik hosszú munkaidő alatt alig kereste meg a legszükségesebbre valót, hiányosan táplálkozott, gyakran éhezett is. És mégis azt mondhatjuk, az akkori munkáság szokásaiban, erkölcsében, világnézetében, hedonikájában inkább kispolgári színezetű volt. Nemcsak az újonnan ^eözönlött munkásokra áll ez, kik még nem vesztették el minden kapcsolatot a faluval, de kispolgári jellege volt a benszülőtt városi munkáságnak is. Az akkori munkás, ha keveset is keresett, biztosnak érezte maga alatt a talajt, nem félt a holnaptól. Lakhelyét, alkalmazását állandó jellegűnek tekintette s aszerint rendezte be életét. Minden törekvése arra irányult, s nemcsak reménye, de lehetősége is volt rá, hogy önállósíthassa magát, hogy

magáénak mondhasson egy kis kertes házat, egy kis földet, vagy önállóan űzhessen valami kisipari foglalkozást vagy kereskedést. Amelyik munkásnak beteljesült ez a vágya s önálló egzisztenciát alapíthatott, rendszerint megtagadott minden közösséget volt társaival s nem egyszer előfordult, hogy az ilyen „arrivé“ munkás, mint munkaadó még kiméletlenebbül uzsorázta ki alkalmazottai munkaerejét, mint más régi iparos, vagy vállalkozó. Természetesen adóttak kivételek is, de rendszerint így történt. Ha az ipari munkásnak nem sikerült magát kiküzdnie a proletársorsból igen sok esetben gyermekeiben élte ki feltörekvésí vágyát s ezért fiúgyermekét erején felül iskoláztatta.

Általában, az akkori munkás világnézete individualista volt, egyéni utakon kereste érvényesülését. A jobban kereső munkások majdnem minden tekintetben olyan életmódot folytattak, mint a kispolgárok. „A középosztályhoz viszonyítva — állapítja meg Braun Róbert — a munkásosztály szórakozását, nem mondhatni, hogy a kettő között lényeges volna a különbség”. Vagy: A szervezett munkás rangján alulnak tartja a pálinkamérések látogatását, helyette inkább a kávéházakat és vendéglőket keresi fel”. (I. m. 527 old.).

Két évtized alatt nagy változáson ment keresztül az ipari munkásság. Háború, forradalmak, gazdasági krízisek mély nyomokat hagytak a proletár psychében. Ötödféléves háború pokoli szenvedések sorozatát, gazdasági krízisek munkanélküliséget, éhséget és nyomort, — forradalmak régi illúziók szétfoszlását, új hicek keletkezését jelentették a munkásság számára. A háborús évek alatt a munkás elvesztette mindazt a keveset is, ami azelőtti időkben szegényes, de biztos létalapját képezte. Hosszú évek alatt megszerzett kis lakóházát támasz nélkül maradt felesége eladta vagy súlyos adóssággal terhelte meg. Lerongyolódva, felörlődött idegrendszerrel tért haza a munkás a háború-

ből s itthon 'ujabb szenvedés, a munkanélküliség kálváriája várt rá. Húsz évvel ezelőtt hosszabb volt a munkaidő s még az akkori viszonyokhoz képest is kevés a munkabér, — most, ha munkához jutott rövidebb munkaidő alatt ideig-óraig többet keresett, de máról holnapra jött a leépítés s kenyér nélkül maradt a család.

Ma fokozottabb mértékben érzi a munkás, hogy rá van utalva munkástársai szolidaritására, mint régen. Munkanélküliség, politikai üldözés esetén senki másra nem számíthat, csak azok támogatására, kikkel sorközösségben él. Húsz évvel ezelőtt nagyobb volt a szakszervezeti tagok arányszáma, — az összmunkásság több, mint fele volt tagja a szakszervezetnek, — ma az összmunkásságnak csak mintegy 22%-a szervezett munkás, de ma mégis több a mozgalom harcos katonája, A háború utáni évek szörnyű megpróbáltatásai megfosztották a munkásságot attól a régi illúziójától, hogy valaha is kikerülhet a proletársorsból. Ma már tisztában van azzal, hogy izoláltan, egyéni erőfeszítéssel nincs módjában helyzetén javítani s csak a tömeghez tartozás, a tömegben való feloldás által nyer jelentőséget céltalan élete. Felvételi ivünkön arra a kérdésre, hogy „mi a legfőbb kívánsága?“, a megkérdezett munkásoknak csak 18%-a adott olyan választ, mely kizárólag az illető munkás egyéni sorsára vonatkozik, a feleletek 82%-ából az tűnik ki, hogy a munkások túlnyomó nagy többsége csak a társadalom külső rendjének megváltoztatásától várja sorsa jobbrafordulását. A kollektivitás új szelleme egyre intenzívebben hatja át a munkások lelkületét s csak a munkások érzik át igazán Auguste Comte teóriájának igazságát, hogy az egyén csak absztrakció s igazi léte csak a Társadalomnak van.

Húsz évvel ezelőtt reformokat kívánt a munkásság, választójogot, munkás jóléti intézményeket stb., — ma a társadalmi

és gazdasági élet gyökeres átalakítását kívánja. Két évtizeddel ezelőtt elégedetlen volt a mindenkori kormánnyal, adórendszerrel, állami intézményekkel, munkásbiztosító pénztárral, — ma elégedetlen az egész kapitalista társadalmi berendezkedéssel.

Aki megismeri életüket, szenvedésüket, nyomorukat, az megérti ezt az elégedetlenséget. Valóban, krisztusi önmegtagadást tételez fel a munkásokról az, aki azt kívánja, hogy elégedettek legyenek azzal a társadalmi és gazdasági renddel, mely a maihoz hasonló életheletőséget nyújt számukra.